

La formació del traductor literari des de la filologia

Pilar Estelrich i Arce

Universitat Pompeu Fabra
Facultat de Traducció i Interpretació
La Rambla, 30-32. 08002 Barcelona
pilar.estelrich@upf.edu

Començaré descrivint una mica la meva experiència personal, la manera com vaig accedir al món de la traducció.

Com molts dels presents, jo vaig estudiar Filosofia i Lletres, en concret el que s'anomenava «Filologia Moderna». Sota aquest nom tan poc definit s'amagava filologia anglesa i alemanya; inicialment, se'ns havia dit que es podria obtenir una titulació conjunta, però ben aviat es va demostrar que aquesta possibilitat no existia. Així doncs, calia escollir, i vaig triar l'alemany, sense deixar de cursar una gran part de l'oferta d'anglès.

Vaig ser estudiant en una època interessant, entre els anys 1969 i 1974: vaig tenir ocasió de cursar el Pla Maluquer, que permetia gaudir d'un gran marge d'elecció, cosa que em va portar a viure uns cursos comuns amb continguts i motivacions de tipus més sociopolític que altra cosa, marcats per l'ambient dins i fora de la universitat. Si durant el meu segon curs va tenir lloc el Procés de Burgos, mentre feia cinquè, després que el «calendario juliano» del ja aleshores exministre Julio Rodríguez ens regalés un trimestre de vacances i les classes comencessin el mes de gener, va tenir lloc l'execució de Salvador Puig Antich. Entre aldarulls i intents de reforma més o menys encertats anaven passant els cursos.

Tres anys d'especialitat i assignatures de cicle anual donaven temps de maduració, més que no en permeten el model actual i el futur, de quatre anys en total. Ara bé, llavors es començava un any més d'hora: jo vaig començar als disset anys, i vaig acabar als vint-i-un; per tant, de maduresa, ben poca en podia tenir. Actualment, potser el fet que els alumnes tinguin un mínim de divuit anys en començar els estudis universitaris compensa una mica aquest any menys de durada de les llicenciatures.

Durant els anys que s'anomenaven «d'especialitat» vaig cursar pràcticament tota l'oferta d'alemany i a més bona part de la d'anglès. En aquell pla d'estudis de durada efímera existia la possibilitat de fer cursos monogràfics (que ja eren quadrimestrals!) a quart i cinquè: dos cursets monogràfics equivalien a una assignatura estàndard de segon cicle. Eren esgotadors, però permetien aprofundir en els temes: en recordo per exemple un dedicat a Brecht i un altre a Shakespeare, aquest amb una càrrega de treball molt superior a la que actualment ens permetria la normativa. Al llarg dels estudis d'especialitat, vaig haver de millorar a marxes força-

des dels meus coneixements inicials d'alemany, per tal de poder llegir els clàssics ja a tercer curs i manejar la bibliografia secundària necessària. Des d'aquesta experiència, penso que els problemes organitzatius i de coordinació de matèries que avui en dia ens plantegem per tal de cobrir tots els aspectes possibles de la progressió dels alumnes, pràcticament no eren percebuts com a tals en aquella època per part de la institució: els solucionaven els alumnes ells sols.

Al final, el principal bagatge aconseguit al llarg dels estudis va ser un bon domini de les dues llengües estrangeres, uns coneixements de literatura i de matèries com història de la llengua o fonètica, sobretot referides a l'alemany, etc. Ara bé, el principal resultat va ser aquest: jo era molt conscient de les meves llacunes, sobretot en alemany, la meua especialitat. M'adonava clarament de moltes mancances: autors literaris no llegits, poc domini de la història, la geografia, la història de la cultura... Però les veia totes elles referides a l'alemany. No se'm feia present la mancança que suposava no haver cursat cap més matèria de llengua ni de literatura espanyola, ni de catalana, tret de les dels cursos comuns, que havien estat ben minses i generalistes. D'altra banda, no hauria pas pogut trobar gaires assignatures que em permetessin aprofundir el domini pràctic de les llengües modernes; sí, en canvi la teoria, la història de la llengua, etc. I amb aquest bagatge em vaig llicenciar un mes de juny, i vaig esdevenir ja a l'octubre següent «professora ajudante», que al meu Departament i en aquell temps significava fer de secretària, bibliotecària, professora de pràctiques de llengua alemanya de primer a tercer curs i substituïda de totes les matèries que s'escaigués. En aquest context, no em sembla estrany que la meua tesi no avancés gaire durant aquells anys.

Així doncs, davant les primeres feines de traducció que se'm van presentar, a proposta del doctor Josep-Francesc Yvars, editor de Península, que un bon dia havia passat pel Departament buscant algú acabat de llicenciar, la meua principal preocupació era comprendre bé la llengua de partida, i més encara perquè eren de filosofia, començant per un text de Jürgen Habermas. L'únic bagatge que posseïa per enfrontar-m'hi va ser la formació del batxillerat de lletres i dels cursos comuns, i el diccionari. I la santa paciència d'aquell pobre senyor, que va revisar mot a mot cadascuna de les meves pàgines, amb trobades periòdiques; com va dir ell a manera de resum, van ser «classes de traducció pagades».

Però jo no vaig ser capaç d'agafar interès per aquells temes, que em resultaven força distants, i aquella activitat es va aturar. Un cop acabada la tesi, molt més lenta del que hauria estat desitjable, vaig recuperar el contacte, i a proposta del mateix doctor Yvars vaig començar a traduir, no gaire coses, però sí prou compromeses, com ara els sonets de Walter Benjamin. Va ser tot un acte de fe per part seva confiar-me aquells textos d'un autor que ell apreciava especialment i sobre el qual havia publicat de manera repetida.

De llavors ençà, he continuat traduint, amb un ritme bastant baix, i gairebé sempre en la combinatòria alemany-català. El ritme s'ha incrementat pel fet de passar de professora de llengua alemanya a la Universitat de Barcelona a professora de traducció de l'alemany i literatura alemanya a la Universitat Pompeu Fabra, ja fa dotze anys. El canvi d'entorn i de programa d'estudis m'ha fet adonar molt més de la importància de la llengua i la cultura d'arribada i evitar una actitud que de

tan respectuosa amb cada mot i cada terme del text de partida tracti el text meta com la suma d'aquestes equivalències concretes. He anat esdevenint cada cop més conscient de la necessitat d'estar al servei de tots dos pols, de l'autor del text original i del lector del text d'arribada.

Traduir jo mateixa em fa adonar millor dels problemes i m'ajuda a fer classes de traducció, i a la vegada fer-ne classe em permet aprendre dels alumnes (molt, sobretot la correcció freqüent i periòdica de treballs per escrit i la posada en comú de les seves propostes) i formalitzar molts elements que per a mi mateixa no hauria sistematitzat. Per mi, tant traduir jo com ensenyar a traduir és un treball de Sísif, però ple d'optimisme.

Pel que fa als traductors de la meva generació ja prou veterana i durant força temps després, a l'Estat no hi havia cap possibilitat de formació específica en traducció; el més proper eren aquells estudis de Filosofia i Lletres. Després van venir els anys de fundació de l'Escola Universitària de Traductors i Intèrprets de la Universitat Autònoma de Barcelona, seguida per la de Granada, i de la impartició de la diplomatura. Jo conec més bé l'etapa en què apareix la llicenciatura en Traducció i Interpretació, iniciada el 1992.

En aquests moments, existeixen a l'Estat un mínim de vint universitats que imparteixen Traducció i Interpretació, regides totes per unes directrius ministerials que ocupen per si soles 108 crèdits del total de 300 que cal cursar en quatre anys. Després hi ha un nombre d'assignatures obligatòries diferenciades per cada universitat, un marge variable d'optatives i 30 crèdits de lliure configuració.

Segons la documentació sobre plans d'estudi que durant els meus temps de degana ens va facilitar la CCDUTI («Conferencia de Centros y Departamentos Universitarios que imparten Traducción e Interpretación»), la traducció literària no apareixia mai com a troncal o obligatòria, excepte en aquells casos on formava part d'una variant de la matèria troncal de segon cicle anomenada Traducció Especialitzada, que habitualment sol entendre's com a Jurídica i Econòmica; aquest és el cas de la Universitat Jaume I, on pot cursar-se Traducció Especialitzada Literària, i Traducció Audiovisual, ubicada en el mateix àmbit, i a casa meva, a la UPF, on és una de les tres opcions d'especialització, iniciada per dues assignatures sobre la literatura de la primera llengua estrangera i la de la pròpia; en aquest cas, doncs, abasta 35 crèdits del total de 300 que exigeix la llicenciatura.

És molt habitual trobar als plans d'estudi de Traducció i Interpretació una gran oferta de matèries introductòries sobre literatures estrangeres, clàssiques i modernes, així com història, filosofia, etc. Això es veu afavorit en universitats on l'estudi no s'ubica en un centre aïllat, sinó que s'integra dins un conjunt més o menys corresponent a l'antiga Filosofia i Lletres. Pots trobar-te, és clar, que algunes d'aquestes matèries o altres siguin declarades obligatòries, d'acord amb la política global de la institució, amb un encert divers segons els casos. En d'altres, assenyaladament el cas de la UAB, la gran riquesa de l'entorn es pot aprofitar sobretot en el segon cicle a través d'itineraris diversificats i lliures d'imposicions absurdes. En efecte, el segon cicle ofereix típicament un gran marge de moviment per a l'optativitat i la lliure elecció; aquí solen ubicar-se les assignatures de traducció literària i audiovisual. Sovint els noms indicats als plans d'estudis són opacs, ja que una

«Traducció avançada» o un «Seminari de Traducció» pot ser de contingut literari o no ser-ho. Hi ha, a més, molt espai per a assignatures de traductologia, anàlisi, crítica i història de les traduccions, entre d'altres.

Un factor important en la formulació dels estudis de Traducció i Interpretació és el fet que hi ha una formació prèvia i paral·lela molt important en traducció general, domini de la llengua o llengües maternes a nivell pràctic i normatiu, aprofundiment de les llengües estrangeres, mitjans de documentació i de cerca terminològica, coneixement d'eines informàtiques per a traductors, etc. En aquest context se situa per exemple una matèria com Edició i Revisió de Textos, que hauria de ser obligatòria, vista l'experiència.

El problema és, en canvi, la manca de temps per a cada cosa, de possibilitats de maduració i sedimentació de lectures literàries i d'altres. Un alumne mitjà que es llicenciï ara, si no ha tingut un itinerari d'especialització literària en concret, i fins i tot en aquest cas, posseirà unes eines bàsiques, però desconixerà la immensa majoria de coses i probablement no s'haurà familiaritzat amb la llengua literària ni amb la cultura més enllà del nivell quotidià que garanteixen, entre altres coses, les estades Erasmus. Si realment ha de traduir literatura, per tal de sortir raonablement preparat ha de ser-ne conscient des del primer dia i aprofitar totes les ocasions per a seleccionar assignatures, assistir a activitats formatives generals i específiques d'aquest tipus, etc. No és impossible, però exigeix una posició definida ja des del principi, una actitud proactiva, ganes de llegir, llegir, llegir, i ser molt autocrític.

Aquest alumne ideal sí que podria sortir llicenciat amb capacitat per enfrontar-se a un text literari i continuar aprenent, ara ja pel seu compte. Només trobaria un obstacle, greu, és clar, i em temo que cada cop més: per més encàrrecs de traducció que hagi rebut durant els estudis, per més treballs que se li hagin fet fer, intentant simular un encàrrec real, no li serà fàcil complir amb els terminis del mercat, saber produir a ritmes de vegades insostenibles, i a més aplicar-se l'autocontrol que òptimament hauria d'haver assumit com a imprescindible. Malauradament, de sobreviure en l'entorn real, amb pressions i presses excessives, jo tampoc no n'hi puc ensenyar.

Resta l'esperança, pel que fa a la formació, que la reforma bolonyesa dels plans d'estudi pugui afavorir-nos. El Ministeri ens va prometer, bàsicament, més flexibilitat en el disseny del grau per una banda, i d'altra banda la possibilitat de dissenyar màsters oficials. De fet, les tres facultats catalanes estem impartint ja el títol pilot de grau de tres anys, amb el supòsit de màsters de dos anys. No és estrany, doncs, que l'aparició de la nova normativa ministerial, que retornava al nombre de quatre anys per a la llicenciatura, ens sobtés una mica.

Durant el curs vinent, si no hi ha nous cops de timó, es dissenyaran els nous títols de grau, amb una durada de quatre anys i amb major autonomia per part dels centres; les antigues directrius del MEC desapareixen, i amb elles les matèries troncales. Ara bé: la nostra titulació no era gaire antiga, venia del 1991, i estava molt dirigida a la formació específica i professionalitzadora; per tant, les troncales no eren molestes si els seus continguts estaven ben enfocats, cosa que ja depenia del tarannà de cada universitat i de cada centre. El fet que ara ja hi hagi 60 crèdits

ECTS, és a dir la càrrega d'un any sencer a temps complet, definits com a comuns a tot l'àmbit d'Humanitats (vegeu per exemple *El País*, 19 febrer 2007, p. 42) i per tant ineludibles, no inspira un optimisme excessiu; tot dependrà del marge de llibertat amb què puguin escollir-se i desenvolupar-se; així, per exemple, caldrà saber si la matèria «Lengua» ha d'interpretar-se com l'oficial a l'Estat o pot aplicar-se al català, etc.

Els 180 crèdits ECTS que resten seran l'espai on ens podrem moure, esperem-ho, amb una llibertat que es pugui transmetre a l'estudiant en la seva tria personal de matèries del seu interès, en aquest cas literari, de manera que en sortir llicenciat hagi assolit una preparació raonable per a poder-se enfrontar amb la traducció literària. I si no és així encara, sempre ens quedaran els nous màsters oficials, ara d'un any i 60 ECTS, que podran tenir una opció professionalitzadora de cara a la literatura si es planifiquen d'aquesta manera.

Esperem doncs poder continuar en el futur aquest treball de Sísif amb optimisme i alegria.